

DEEL 3

De combinatie van arbeid en gezin

Samen doen of samen zijn? Over arbeids- en gezinsverantwoordelijkheden en de tijd die partners samen doorbrengen

Joeri Minnen, Theun Pieter van Tienoven, Ignace Glorieux
& Sarah Daniels

1. Inleiding

We willen het allemaal: een succesvolle carrière, een kwaliteitsvolle en uitdagende vrijetijdsbesteding, en een liefdevolle partner en/of ouder zijn. Bovendien staan het hebben van een drukke baan (Gershuny 2005), een volle vrijetijdsagenda (Sullivan 2007; Glorieux *et al.* 2010) en een druk gezinsschema (Daly 1997) in de hedendaagse samenleving voor een gewaardeerd en succesvol leven (Darier 1998). Dit gaat echter niet zonder slag of stoot. De voorwaarde scheppende massificatie van het onderwijs, de toegenomen arbeidsparticipatie van vrouwen, de vervaging van traditionele rolopvattingen, de herverdeling van (zorg)taken binnen het huishouden en de verregaande differentiatie van de samenleving leiden tot toenemende subjectieve tijdsdruk die de kwaliteit van het gezinsleven onder grote druk plaatst (Hochschild 1990; Schor 1991; Gleick 1999).

De massificatie van het onderwijs maakt dat we langer naar school gaan en veelal 'doorstuderen', waardoor we op latere leeftijd de arbeidsmarkt betreden. Het gevolg is dat het maken van carrière en het stichten van een gezin (iets wat in tijd zeker voor vrouwen biologisch begrensd is) in een hele korte tijdspanne plaats moet vinden. Niet voor niets worden de jaren tussen 25 en 45 jaar de 'drukke leeftijd' genoemd (Elchardus 1996) waarin de spanningen tussen arbeids- en zorgtaken hoog oplopen (Hochschild 1990) en werk een uitvlucht wordt wanneer gezinsverantwoordelijkheden te groot worden (Hochschild 1997). De nadelige gevolgen voor de kwaliteit van het gezinsleven laten zich raden.

Een aspect van het gezinsleven dat hiermee onder druk komt te staan, is de tijd die partners samen doorbrengen: de zogenaamde *gedeelde tijd* (als vertaling van het Engelse *joint time*). Tijdens de drukke levensfase waarin de aandacht verdeeld moet worden over carrière- en gezinsplanning verliezen partners elkaar nogal eens uit het oog (Hochschild 1990, 1997) en dat terwijl de tijd die partners spenderen in fysieke aanwezigheid van elkaar (*face-to-face interaction*)

een belangrijke rol speelt in de kwaliteit en stabiliteit van hun gezinsleven (o.a. Berger & Kellner 1964; Kingston & Nock 1987; Hill 1988; Guldner & Swensen 1995; Gager & Sanchez 2003). Er is dus sprake van veranderende arbeids- en gezinsverantwoordelijkheden die van invloed zijn op de hoeveelheid gedeelde tijd enerzijds, en invloed van gedeelde tijd op de kwaliteit en stabiliteit van het gezinsleven anderzijds. Deze bijdrage focust op eerstgenoemd verband. De reden hiertoe is dat uit een systematische review van bestaand onderzoek naar gedeelde tijd (zie 2.1) blijkt dat gedeelde tijd vrijwel altijd wordt gedefinieerd als de tijd die partners samen aan *dezelfde* activiteit besteden, het 'samen doen', terwijl ze evengoed gedefinieerd kan worden als de tijd die partners weliswaar aan verschillende activiteiten besteden, maar toch in aanwezigheid van elkaar, het 'samen zijn'. Juist in een levensfase waarin arbeids- en gezinsverantwoordelijkheden van grote invloed zijn op de tijd die partners samen doorbrengen, kunnen we beide 'tijdstrategieën' verwachten.

Het is onder meer deze veronderstelling die zal getoetst worden in deze bijdrage. Zoals zal blijken uit de literatuurbespreking (2.1) zijn het veelal de data die beperkingen opleggen aan de definitie van gedeelde tijd. Om deze tweedeling in gedeelde tijd (*i.e.* samen doen en samen zijn) zo optimaal mogelijk te vatten zijn gegevens nodig over (1) de dagelijkse tijdsbesteding (2) van beide partners met (3) voldoende informatie over de context van hun handelen (*i.e.* locatie en interactie) (2.2). Bestaand onderzoek bevat vaak slechts één of twee van deze gegevens terwijl alle gegevens van belang zijn om het onderscheid tussen samen doen en samen zijn te conceptualiseren (2.3). Als gevolg hiervan kunnen we een aantal hypothesen formuleren omtrent de invloed van arbeids- en gezinsverantwoordelijkheden en kenmerken van het gezin die van invloed zijn op zowel het 'samen doen' als het 'samen zijn' (2.4). De derde paragraaf introduceert de data en de operationalisering van de variabelen en de vierde paragraaf bespreekt de univariate resultaten van deze tweedeling van gedeelde tijd als ook een multivariate analyse met beide vormen van gedeelde tijd als afhankelijken (waarmee we onze hypothesen toetsen). We sluiten deze bijdrage af met een concluderende paragraaf.

2. Theoretisch kader

2.1. De gedeelde tijd van partners

In 1964 noteerden Berger en Keller al dat de mate van *face-to-face* interactie tussen partners van groot belang is voor de stabiliteit van het huwelijk; een relatie die later ook door Hill (1988) wordt vastgesteld. Ook de tevredenheid met het huwelijk neemt toe wanneer meer tijd binnen koppels samen wordt gespenseerd (Kingston & Nock 1987). Anderzijds wil dit niet zeggen dat minder tijd samen per definitie leidt tot een mindere stabiliteit of kwaliteit van het huwelijk of ander

samenlevingsverband. Gager en Sanchez (2003) argumenteren dat partners die beseffen dat zij weinig tijd samen spenderen geen grotere kans op echtscheiding hebben dan partners die vinden dat zij veel tijd samen doorbrengen. Ook onderzoek naar langeafstandsrelaties van Guldner en Swensen (1995) toont aan dat de hoeveelheid tijd die samen wordt doorgebracht op zich geen doorslaggevende factor is in de stabiliteit van een relatie. Toch legitimeren deze bevindingen de veronderstelling dat de hoeveelheid gedeelde tijd een belangrijke indicator voor de levenskwaliteit van partners vormt.

Niet verwonderlijk toont veel onderzoek naar de hoeveelheid gedeelde tijd aan dat de wens voor meer gedeelde tijd – hier nog gedefinieerd als de tijd die aan dezelfde activiteit wordt besteed – groot is. Zo leidt volgens Kalmijn en Bernasco (2001) de toenemende wens van partners voor autonomie, privacy en onafhankelijkheid niet tot minder gedeelde tijd. Sterker nog, slechts een vijfde van alle werkende mannen en vrouwen uit het Amerikaanse onderzoek van Roxburgh (2006) zegt tevreden te zijn met de hoeveelheid tijd die zij met hun partners en kinderen doorbrengen. Wel blijkt dat mannen veeleer liever de hoeveelheid tijd die zij met hun partner spenderen omhoog zien gaan, terwijl vrouwen liever de kwaliteit van deze gedeelde tijd zien toenemen. Dergelijke genderverschillen in de perceptie van of de effecten op de tijd die partners samen spenderen vinden we vaker terug. Zo concluderen Gager en Sanchez (2003), opnieuw tegen alle verwachtingen in, dat gedeelde tijd bij vrouwen inderdaad tot solidariteit in het huwelijk leidt, maar dat een toename in de gedeelde tijd bij mannen juist de kans op echtscheiding vergroot.

Er is eveneens minder consensus over het effect van arbeidstijden. Het toetreden van vrouwen tot de arbeidsmarkt leidt tot minder gedeelde tijd tussen partners (Janssen *et al.* 1998). Dit strookt met eerdere bevindingen van Kingston en Nock (1987) waaruit blijkt dat de tijd die binnen tweeverdienerskoppels samen doorgebracht wordt, afneemt naarmate de werktijd van deze tweeverdieners toeneemt. Omgekeerd blijkt uit het onderzoek van Bryant en Wang (1990) dat de werkuren van de man geen invloed hebben op de tijd die zij met hun partner spenderen en ook Kalmijn en Bernasco (2001) vinden dat de werkuren van vrouwen noch van mannen de tijd beïnvloeden die zij zonder hun partner besteden aan vrijetijd (en dus ook niet de vrijetijd die zij samen doorbrengen). Met andere woorden, vrouwen en mannen besteden niet minder vrijetijd afzonderlijk van elkaar wanneer één of beide partners meer gaat werken. Tot slot tonen zowel Crouter en collega's (2001) en Poortman (2005) eveneens aan dat het niet zozeer de arbeidstijd als wel het overwerk is dat er toe leidt dat partners minder tijd samen besteden.

Meer consensus bestaat er over de positieve invloed van actieve vrijetijdsbesteding, tv-kijken en eten op de kwaliteit van en tevredenheid met het huwelijk of samenlevingsverband en de tijd die partners samen doorbrengen (Kingston & Nock 1987; Hill 1988; Kalmijn & Bernasco 2001). Het zijn met name deze activiteiten die veelal samen worden gedaan. Dit onderstreept het nog altijd sociale karakter van kijken naar de tv zoals 30 jaar geleden reeds werd verondersteld

(Kelly 1983). Ook blijkt dat maaltijden in België nog altijd op regelmatige basis samen met partner en/of kinderen genuttigd worden (Mestdag & Glorieux 2009).

Tot slot speelt het tijdstip een rol. Davey en Paolucci (1980) concluderen dat in de ochtend, in de avond, tijdens het weekend en tijdens vakanties de meeste tijd samen wordt doorgebracht en ook Bryant en Wang (1990) vinden dat de dag van de week en het onderscheid tussen week en weekend van invloed is op de hoeveelheid tijd die een vrouw samen met haar partner doorbrengt. Deze bevindingen zijn niet verwonderlijk wanneer blijkt dat vrijetijdsbesteding en tv-kijken de belangrijkste gedeelde activiteiten zijn. Dit zijn de activiteiten die bij uitstek tijdens de avond en in het weekend worden gedaan terwijl tijdens werkdagen de tijd overdag gedomineerd wordt door betaalde arbeid (Glorieux *et al.* 2010). Enkel de ochtend als moment voor gedeelde tijd kan verondersteld worden aan belang te verliezen, onder meer omdat juist het ontbijt de enige maaltijd is die over de jaren steeds minder gezamenlijk wordt genomen (Mestdag & Glorieux 2009).

2.2. Elementen van onderzoek naar gedeelde tijd

Om tot een goede definitie te komen van de tijd die partners samen doorbrengen (al dan niet aan verschillende activiteiten) is een aantal elementen in het onderzoeksopzet van groot belang, ongeacht of de focus van het onderzoek naar gedeelde tijd nu ligt op de effecten op levenskwaliteit, genderverschillen, arbeidstijden, vrijetijdsbesteding of het moment van de dag. Allereerst dient de tijdsbesteding van beide partners gekend te zijn (*i.e.* de steekproef), ten tweede dient de tijdsbesteding zo nauwkeurig mogelijk geregistreerd te worden (*i.e.* methode van dataverzameling) en ten derde dient de definiëring van gedeelde tijd een opdeling naar ‘samen doen’ en ‘samen zijn’ toe te laten (*i.e.* het meten van gedeelde tijd). Tabel 1 geeft een overzicht van de belangrijkste studies naar gedeelde tijd en maakt daarbij een onderscheid naar deze elementen van het onderzoeksopzet als ook naar de belangrijkste bevindingen zoals besproken in voorgaande paragraaf.

Kijken we eerst naar de steekproeftrekking dan zien we dat de meeste studies hun steekproef hebben getrokken op gezinsniveau, waarbij de studie van Hill (1988) longitudinale data gebruikt. Enkel Guldner en Swensen (1995), Poortman (2005) en Roxburgh (2006) gebruiken een steekproef op individueel niveau, waarbij zij dus enkel één van beide partners bevragen. Een steekproeftrekking op gezinsniveau is echter van groot belang niet alleen omdat het mogelijk is de antwoorden van de ene partner te toetsen aan de antwoorden van de andere partner, maar vooral omdat partners elkaar beïnvloeden in hun handelen (Sullivan 2000; Nepal *et al.* 2005). Juist het belang van het gezin of huishouden als een omgeving waarin leden van een gezin continu interacteren en elkaars tijdsallocaties beïnvloeden (Daly 1997) maakt dat het huishouden niet gezien kan worden als een eenheid waarop het gedrag van afzonderlijke

leden van een gezin zomaar kan worden geaggregeerd (Van Wissen 1991). Dat is ook een van de redenen dat het afgelopen decennium steeds meer data (m.n. rond tijdsbesteding) worden verzameld op huishoudniveau (Schwartz *et al.* 2002). Dit laat toe de tijdsbesteding van leden van een huishouden te bestuderen met de wetenschap dat deze tijdsallocatie het resultaat is van interactie van de leden van een gezin (bv. door synchronisatie van werktijden, tijdsafspraken, tijdsonderhandelingen enz.).

Het tweede element van onderzoek naar gedeelde tijd, dataverzameling van tijdsbesteding, laat een opvallende ontwikkeling zien in de gedane studies. De eerste vier studies maken gebruik van tijdsbestedingsdagboekjes terwijl latere onderzoeken gebruik maken van vragenlijsten afgenomen door een enquêteur aan de deur of via de telefoon. De wetenschappelijke consensus, echter, is dat retrospectieve vragenlijsten of interviews leiden tot grote over- en onderschattingen van tijdsbesteding en dus veel minder betrouwbaar zijn dan dagboekonderzoek. Binnen dagboekonderzoek geldt dan nog dat *self-completion* de voorkeur heeft boven *recall*-dagboekjes. Laatstgenoemde methode kan herinneringsproblemen opleveren (vaak wordt 'gisteren' bevroegd), terwijl de kracht van eerstgenoemde is dat respondenten hun tijdsbesteding onmiddellijk na het stellen van de activiteit noteren (zie voor een discussie Robinson *et al.* 2011).

Een groot bijkomend voordeel van tijdsregistratie in dagboekjes is dat respondenten tevens enkele vragen over de context van de handeling invullen, zoals de locatie van het handelen en de aanwezigheid van anderen. Dit is van groot nut voor het meten van gedeelde tijd, het derde element van het onderzoek hiernaar. Daar waar vragenlijsten via itemscores (Guldner & Swensen 1995; Kalmijn & Bernasco 2001; Gager & Sanchez 2003; Poortman 2005; Roxburgh 2006) of retrospectieve tijdsbesteding (Crouter *et al.* 2001) tot een schaal van gedeelde tijd komen, is dagboekonderzoek in staat de hoeveelheid tijd die partners aan dezelfde activiteit op dezelfde locatie besteden exact uit te drukken (Kingston & Nock 1987; Hill 1988; Bryant & Wang 1990).

Opvallend genoeg zit ook hier nog enige variatie in. In een aantal gevallen wordt gedeelde tijd enkel gemeten in de vrije tijd, zowel bij dagboekonderzoek (Hill 1988) als bij interviews en vragenlijsten (Guldner & Swensen 1995; Kalmijn & Bernasco 2001; Poortman 2005). De gedachte hierachter is ongetwijfeld dat deze tijd vrij is van werk- en gezinsverantwoordelijkheden en dus optimaal om tot *quality time* te komen. Toch kan het ook zijn dat samen eten of samen huishoudelijk werk verrichten evenzeer belangrijk is voor de kwaliteit van een huwelijk of samenwoonrelatie (zie Bryant & Wang 1990). Het is dan ook meer aangewezen om alle tijd die samen besteed wordt als gedeelde tijd te definiëren en opnieuw leent dagboekonderzoek zich daar het meest voor, omdat het voor dezelfde tijdsperiode een inzicht geeft op de tijdsbesteding van (ten minste) 24 uur van beide partners (zie Kingston & Nock 1987).

Tabel 1. Overzicht studies naar 'gedeelde tijd'.

Auteur(s) en jaartal	Steekproef	Methode	Meten van 'gedeelde tijd'	Belangrijkste bevinding
Davey en Paolucci (1980)	Gezinnen (man, vrouw, kind(eren)). n = 126	<i>Recall</i> dagboekje <i>Self completion</i> dagboekje	Family Interaction Score (FIS)	FIS neemt toe: - met tijd besteed aan sociale activiteiten; - met gedeelde tijd in ochtend en middag; - in het weekend.
Kingston en Nock (1987)	Koppels uit 'Study of Time Use 1981'. n = 177	<i>Self completion</i> dagboekje	Tijd besteed aan dezelfde activiteit.	Gedeelde tijd: - is hoger bij eenverdieners dan bij tweeverdieners; - neemt af bij toename van totale en onregelmatige werktijden; - neemt toe naar mate het huwelijk langer duurt.
Hill (1988)	Gehuwde koppels uit 'Time Use Longitudinal Panel Study 1975-1976' met tenminste één partner in de vervolgstudie van 1981. n = 280	<i>Recall</i> dagboekje	Vrije tijd besteed aan dezelfde activiteit.	Meer gedeelde tijd leidt tot een grotere stabiliteit van het huwelijk.
Bryant en Wang (1990)	Twee ouder gezinnen met twee kinderen uit 'Eleven-state Time-Use Study'. n = 633	<i>Recall</i> dagboekje <i>Self completion</i> dagboekje	Tijd tegelijk besteed aan huishoudelijk werk, eten en vrije tijd.	Activiteiten met groter sociaal belang (in dit geval eten en vrije tijd) worden meer gedeeld dan alleen gedaan.
Guldner en Swensen (1995)	S1: studenten in premaritale relatie. n = 190 S2: mensen met relatie op lange afstand. n = 194	Vragenlijst	Itemschaal voor recreatieve intimiteit (<i>i.e.</i> gedeelde deelname aan sportevenementen en eender welke recreatieve of vrijetijdsactiviteiten).	Er is geen verschil in scores voor recreatieve intimiteit voor steekproef 1 en 2. Het is dus niet de hoeveelheid tijd die van invloed is op relationele intimiteit.

Auteur(s) en jaartal	Steekproef	Methode	Meten van 'gedeelde tijd'	Belangrijkste bevinding
Crouter <i>et al.</i> (2001)	Tweeverdienersgezinnen met twee kinderen. n = 197	Telefonische interviews	Tijd die partners (en mogelijk andere aanwezigen) samen doorbrengen.	Gedeelde tijd: - neemt af in geval van grote mate van <i>work overload</i> . - wordt niet beïnvloed door hoeveelheid arbeidstijd.
Kalmijn en Bernasco (2001)	Heteroseksuele koppels uit de survey 'Huishoudens in Nederland'. n = 1.523	Face-to-face-interview Drop-off-vragenlijst	Itemschalen voor 4 dimensies van vrije tijd (1 = altijd met partner, ..., 4 = nooit met partner).	Gedeelde tijd neemt: - af in geval van kinderen; - toe naarmate de relatie langer duurt; - licht toe naarmate koppels homogener zijn.
Gager en Sanchez (2003)	Koppels uit 'National Survey of Families and Households'. n = 1.721	Telefonisch interview	Hoe vaak tijd gespendeerd (1 = nooit, ... 6 = bijna elke dag): - alleen; - met partner; - praten met elkaar; - samen activiteit doen.	Geen invloed van gedeelde tijd op daadwerkelijke echtscheidingen. Vrouwen <i>veronderstellen</i> de kans op echtscheiding kleiner naarmate 'gedeelde tijd' toeneemt. Voor mannen geldt het omgekeerde.
Poortman (2005)	Vrouwen in eerste huwelijk of gescheiden uit eerste huwelijk uit 'Echtscheiding in Nederland' van 1998. n = 1.296	Face-to-face retrospec-tieve interviews	Itemschaal van 6 sociale/vrijtijdsactiviteiten (0 = meestal zonder partner, 1 = soms zonder partner, 2 = altijd zonder partner).	Gedeelde tijd: - neemt af in geval van overwerk van de man; - wordt niet beïnvloed door hoeveelheid arbeidstijd.
Roxburgh (2006)	S1: gehuwde respondenten met kinderen. n = 314 S2: gehuwde respondenten zonder kinderen. n = 183	Telefonisch interview	Score op de <i>Spouse and Partner Time Pressure Scale</i> (SPTPS). Open vraag: wat te veranderen aan gedeelde tijd?	Tijdens de drukke levensfase is de score op de SPTPS het hoogst. Mannen wensen meer gedeelde tijd, vrouwen wensen meer kwaliteit van gedeelde tijd.

Samen doen of samen zijn? Over arbeids- en gezinsverantwoordelijkheden en de tijd die partners samen doorbrengen

2.3. Gedeelde tijd: temporele en ruimtelijke aspecten

Self completion-dagboekdata die op huishoudniveau zijn ingevuld (*i.e.* door beide partners afzonderlijk) en voor ten minste een volledige dag gegevens over activiteiten en hun context bevatten, brengen de drie belangrijkste elementen voor onderzoek naar gedeelde tijd samen. Met dergelijke dagboekdata voor handen (3.1) doet het meten van gedeelde tijd enkel aan de hand van de tijd die beide partners aan dezelfde activiteit besteden dus te kort aan de informatie over de context van de tijdsbesteding die in de dagboekjes terug te vinden is. Wanneer ook de locatie van de handeling gekend is, of beter nog, de aanwezigheid van en interactie met anderen tijdens de handeling, zou het ten minste ook mogelijk moeten zijn om naast de tijd die partners samen spenderen aan dezelfde activiteit ook de tijd te definiëren die ze weliswaar niet aan dezelfde activiteit besteden, maar wel op dezelfde locatie en in fysieke aanwezigheid van de partner. De combinatie van beide mogelijkheden beschouwen we als gedeelde tijd. Met activiteit en locatie als elementen van de tijdsbesteding van beide partners die onderling ofwel afwijkend ofwel gelijk aan elkaar zijn, is het mogelijk een schema te maken met vier soorten gezamenlijke tijdsbesteding of tijdsrelaties (zie tabel 2). Het stelt ons in staat om gedeelde tijd af te zetten tegen individuele tijd enerzijds, en om gedeelde tijd verder op te delen anderzijds.

Tabel 2. Tijdsrelaties o.b.v. temporele en ruimtelijke dimensies van tijdsallocatie.

		Fysieke aanwezigheid partner	
		Gedeelde tijd	Niet-gedeelde tijd
Activiteit	=	Synchrone tijd Bv. Partners kijken samen tv.	Complementaire tijd Bv. Partners werken ieder op hun eigen werkplek.
	≠	Parallele tijd Bv. Een partner kookt terwijl andere partner kind te eten geeft.	Individuele tijd Bv. Een partner kookt terwijl andere partner kinderen uit school haalt.

Deze tijdsrelaties zijn af te leiden van het *time-space diagram* van Hägerstrand (1975). Dit diagram onderscheidt een temporele dimensie, die wij definiëren als het al dan niet doen van dezelfde activiteit op hetzelfde moment, en een ruimtelijk dimensie, die wij definiëren als het al dan niet in fysieke aanwezigheid zijn van elkaar. Door niet louter naar de locatie te kijken maar eveneens naar de fysieke aanwezigheid voorkomen we dat we de tijd die partners, bijvoorbeeld, thuis aan huishoudelijke taken besteden maar waarbij de een in de tuin werkt terwijl de ander afwast in de keuken als gedeelde tijd rekenen.

In de rechterkolom van tabel 2 vinden we de tijdsrelaties waarbij partners zich niet op dezelfde locatie bevinden en waarbij dus geen sprake is van gedeelde tijd. Doen beide partners op dat moment een verschillende activiteit, dan

spreken we van *individuele tijd*. Doen beide partners wel dezelfde activiteit, bijvoorbeeld door beiden betaalde arbeid te verrichten, dan spreken we van *complementaire tijd*.

De fysieke nabijheid van beide partners is uiteraard een voorwaarde voor 'gedeelde tijd' (linkerkolom tabel 2). Gedeelde tijd kan dan verder gespecificeerd worden naargelang de gestelde activiteit. Verrichten beide partners op dat moment ook dezelfde activiteit, dan spreken we van *synchrone tijd* en verrichten beide partners in elkaars bijzijn een andere activiteit, dan spreken we van *parallele tijd*.¹ De som van de synchrone en parallele tijd noemen we *gedeelde tijd*.

2.4. Hypothesen

Nu we gedeelde tijd operationaliseren op basis van de temporele en ruimtelijke dimensies van tijdsallocatie om tot een zo nauwkeurig mogelijke definitie van gedeelde tijd te komen, rijst allereerst de vraag hoeveel tijd er voor verschillende activiteiten aan deze vier tijdsrelaties wordt besteed (4.1). Vervolgens zullen we nagaan welke momenten van de dag en van de week zich het meest lenen voor gedeelde tijd (4.2) en in welke mate arbeids- en gezinsverantwoordelijkheden de gedeelde tijd beïnvloeden (4.3). Vinden we dezelfde effecten zo als besproken in tabel 1? Of kunnen we door deze nieuwe definiëring van gedeelde tijd nuances aanbrengen? Door deze oefening niet voor de totale gedeelde tijd te doen, maar voor synchrone tijd en parallele tijd afzonderlijk, kunnen we tevens zien of de verschillende vormen van gedeelde tijd (samen dezelfde activiteit doen of samen zijn los van wat men doet) op een andere manier beïnvloed worden. Hieronder formuleren we de belangrijkste hypothesen die uiteenvallen in de hypothese van de timing van gedeelde tijd (1), de hypothese van arbeidsverantwoordelijkheden (2), de hypothese van gezinsverantwoordelijkheden (3) en de hypothese van kenmerken van de samenwoonrelatie (4). Hypothesen 2, 3 en 4 toetsen we tweemaal, eenmaal voor synchrone tijd en eenmaal voor parallele tijd. De verwachtingen hieromtrent staan bij iedere hypothese afzonderlijk vermeld.

Hypothese 1: timing van gedeelde tijd

In navolging van Davey en Paolucci (1980) veronderstellen we dat met name in de ochtend en avond de meeste tijd samen wordt doorgebracht, voornamelijk omdat overdag uithuizige betaalde arbeid gedeelde tijd onmogelijk maakt. De afwezigheid hiervan tijdens het weekend zal zich vertalen in meer gedeelde tijd overdag (Bryant & Wang 1990).

Hypothese 2: arbeidsverantwoordelijkheden

We verwachten geen effect van de totale arbeidsduur van beide partners op de hoeveelheid gedeelde tijd, maar wel een negatief effect van overwerk en/of

werken op afwijkende arbeidstijden (Crouter *et al.* 2001; Poortman 2005). We verwachten weinig verschil tussen beide vormen van gedeelde tijd. Arbeidstijd vindt doorgaans buitenshuis plaats wat maakt dat het per definitie moeilijk is om tijd in elkaars aanwezigheid door te brengen. Tevens verwachten we dat de gedeelde tijd bij eenverdieners hoger is dan bij tweeverdieners, aangezien bij eenverdieners betaalde arbeid en huishoudelijk werk door een van beide partners uitgevoerd kan worden waardoor meer tijd over blijft dan wanneer beide partners eerst betaalde arbeid verrichten en aansluitend het huishoudelijk werk moeten verdelen (Kingston & Nock 1987). We veronderstellen dan ook dat zich dit met name vertaalt in een hogere synchrone tijd bij eenverdieners.

Hypothese 3: gezinsverantwoordelijkheden

We verwachten dat de aanwezigheid van kinderen de gedeelde tijd tussen partners zal doen afnemen (Kalmijn & Bernasco 2001) omdat ouders hun tijd over meerdere leden van het gezin moeten verdelen (Hochschild 1990; Roxburgh 2006). Toch verwachten we ook dat dit effect groter is voor synchrone tijd dan voor parallele tijd. Als kinderen aanleiding geven tot meer zorgtaken, waarom dan niet ‘het nuttige met het aangename combineren’: waarom niet afspreken dat de een het huishoudelijk werk verricht terwijl de ander voor de kinderen zorgt en men toch ook in elkaars aanwezigheid is?

Daarnaast verwachten we dat een meer egalitaire verdeling van het huishoudelijk werk tussen beide partners tot meer gedeelde tijd zal leiden (Janssen *et al.* 1998). Met name de hoeveelheid synchrone tijd zou hierdoor toenemen. Dit volgt de idee van ‘vele handen maken licht werk’: het huishoudelijk werk is sneller gedaan en dus blijft er meer tijd over om samen te besteden.

Hypothese 4: kenmerken van de samenwoonrelatie

We toetsen of de zeer traditionele verwachting dat partners die gehuwd zijn meer gedeelde tijd hebben dan partners die enkel samenwonen (Kingston & Nock 1987) nog van toepassing is in een hedendaagse gedetraditionaliseerde samenleving (zie bv. Elchardus 2002). Daarenboven verwachten we dat meer homogame koppels, omwille van meer gedeelde interesses en voorkeuren, met name meer synchrone tijd hebben (Kalmijn & Bernasco 2001).

3. Data

3.1. Tijdbestedingsonderzoek

Voor ons onderzoek gebruiken we dagboekregistraties. Zelfregistratie van handelingen in dagboekjes wordt algemeen beschouwd als de meest objectieve en be-

trouwbare manier om het dagelijks handelen van mensen te observeren (Robinson & Godbey 1997). In dit geval betreft het de samengevoegde tijdsbestedingsdata van de Belgische tijdsbestedingsonderzoeken uit 1999 en 2005 (afk. TBO9905) uitgevoerd door de FOD Economie (ADSEI). De tijdsbestedingsdata zijn verzameld op huishoudniveau en enkel ingevuld door huishoudens die succesvol aan het Belgische huishoudbudgetonderzoek hebben deelgenomen. Alle leden van het huishouden van 12 jaar en ouder registreerden hun tijdsbesteding voor dezelfde dagen. Hierdoor kunnen we de geregistreerde tijdsbesteding van elk individu binnen een huishouden aan elkaar koppelen om zo de tijdsonderhandelingen binnen het huishouden te bestuderen (Schwartz *et al.* 2002). De TBO9905 dataset bevat 14.782 individuen uit 7.749 huishoudens, die hun tijdsbesteding bijhielden in dagboekjes voor een ad random toegekende weekdag en weekenddag. Bij iedere nieuwe activiteit die zij registreerden, vermeldden zij ook de context ervan (*i.e.* hun locatie, gebruikte transportmiddelen, de aanwezigheid van anderen, ...).

De subsample die we in dit onderzoek gebruiken bestaat uit huishoudens van twee partners (met en zonder kinderen). Dit reduceert het aantal huishoudens tot 4.043. Door de manier van steekproeftrekking (enkel huishoudens die het huishoudbudgetonderzoek hebben afgerond) is de intra-huishouden non-respons verwaarloosbaar klein (<2%) (zie Minnen in voortgang). We bekijken de tijdsbesteding van koppels op het niveau van een fictieve week, door de weekdag te vermenigvuldigen met vijf en de weekenddag met twee. Alle data zijn voorzien van een weging zodat er een representatieve spreiding is van verschillende weekdagen en weekenddagen en een spreiding van zowel individuele als huishoudkenmerken. Tot slot zorgde een stapsgewijze sampling in beide tijdsbestedingsonderzoeken voor een gelijkmatige spreiding van dagboekregistraties over het jaar van onderzoek. Voor meer details verwijzen we naar het technisch rapport (Glorieux *et al.* 2008b).

3.2. Gedeelde tijd meten

Het dagboekonderzoek van TBO9905 bestaat erin dat respondenten per interval van 10-minuten in eigen woorden noteren welke primaire activiteit ze hebben verricht, welke secundaire activiteit, waar ze die hebben gedaan en wie er aanwezig was. De woordelijk genoteerde activiteiten zijn gecodeerd aan de hand van meer dan 270 activiteitencodes die we hebben teruggebracht naar 5 hoofdcategorieën, namelijk *betaald werk en opleiding*, *huishoudelijk werk*, *persoonlijke verzorging*, *recreatie en verplaatsingen* en 14 subcategorieën, namelijk *betaald werk* (zowel als hoofd- als subcategorie), *huishouding*, *klusjes*, *winkelen en dienstverlening* en *verzorging en opvoeding van kinderen* (onder huishoudelijk werk), *eten en drinken*, *slapen en rusten* en *overige verzorging* (onder persoonlijke verzorging) en *vereniging en sociale contacten*, *recreatie en uitgaan*, *vrijtijdsbesteding*, *hobby's en spel*, *tv- en video kijken* (onder recreatie) en *verplaatsingen* (zowel als hoofd- als subcategorie).

We meten gedeelde tijd door voor ieder 10-minuteninterval van de dag en voor elke van beide partners in een koppel de primaire activiteit en de vraag van

aanwezigheid en locatie met elkaar te vergelijken. Hierdoor kunnen we ieder 10-minuteninterval (in totaal 144 per dag) toewijzen aan één van de vier tijdsrelaties (zie tabel 2).

3.3. Onafhankelijke variabelen

Op basis van de registratie in de dagboekjes, operationaliseren we de totale arbeidsduur als de som van de tijd die beide partners aan betaalde arbeid besteden. De totale *off-scheduled*-arbeidsduur is de totale arbeidstijd die binnen een koppel niet gelijkloopt (*i.e.* de tijd die de ene partner nog werkt, terwijl de andere niet meer werkt). De mate van egalitaire verdeling van huishoudelijke taken meten we door het aandeel van de man in de totale tijd die binnen een koppel aan huishoudelijk werk wordt besteed te berekenen.

Behalve dat respondenten in TBO9905 hun tijd registreerden in een dagboekje werd iedere respondent ook gevraagd een individuele vragenlijst in te vullen. De referentiepersoon van het huishouden (degene met het hoogste inkomen) vulde ook een huishoudvragenlijst in. Vanuit deze vragenlijsten worden de volgende onafhankelijke variabelen geconstrueerd om de gestelde hypothese te toetsen: verdiensituatie (geenverdiener/eenverdiener/tweeverdieners), aantal kinderen (geen/één/twee/meer dan twee), vorm van samenleven (gehuwd/samenwonend) en homogeniteit op basis van opleidingsniveau (beide partners wel/niet hetzelfde opleidingsniveau: hoog-hoog, midden-midden, laag-laag).²

Aangezien veel van de bovengenoemde arbeids- en gezinsverantwoordelijkheden zich voordoen binnen een afgebakende leeftijd van 25-45 jaar – vaak de drukke leeftijd genoemd (zie bv. Elchardus 1996) – controleren we voor de leeftijd van beide partners (beide partners wel/niet in de drukke leeftijd). Tevens controleren we voor het opleidingsniveau van beide partners (hoog/midden/laag), omdat verondersteld wordt dat een hoger opleidingsniveau gepaard gaat met het komen tot een meer egalitaire verdeling van huishoudelijk werk binnen het gezin (zie bv. Koelet 2005). Tot slot doen we de analyse apart voor een gemiddelde weekdag en een gemiddelde weekenddag omdat we er vanuit gaan dat weekenddagen zich er meer toe lenen om tot gedeelde tijd te komen dan weekdagen (Davey & Paolucci 1980).

4. Resultaten

4.1. Gedeelde tijd

Tabel 3 bevat de tijd die partners per week aan de vier tijdsrelaties besteden, opgedeelde naar vijf hoofdcategorieën en hun subcategorieën. We merken hier op dat de subcategorieën niet optellen tot de hoofdcategorieën, omdat de tijdsbesteding van beide partners op een ander detailniveau wordt vergeleken. Op

het detailniveau van de subcategorieën geldt 'klusjes' ≠ 'winkelen' terwijl op het detailniveau van de hoofdcategorie geldt 'klusjes als huishoudelijk werk' = 'winkelen als huishoudelijk werk'.

Tabel 3. Tijd per week besteed aan de vier tijdsrelaties (in hh:mm); n = 4.043 koppels, leeftijd: 18 jaar en ouder.

	Niet -gedeelde tijd			Gedeelde tijd		
	Individuele tijd		Comple- mentaire tijd	Parallele tijd		Synchrone tijd
	Waarvan man	Waarvan vrouw		Waarvan man	Waarvan vrouw	
Betaald werk en opleiding	14:37	5:13***	6:34	0:24	0:07***	0:08
Huishoudelijk werk^a	5:36	16:06***	4:59	2:02	5:37***	4:57
Huishouding	2:43	14:16***	1:12	1:32	5:09***	2:21
Klusjes	4:08	0:59***	0:13	0:52	0:18***	0:27
Winkelen en dienstverlening	1:26	2:04***	0:07	0:04	0:05	1:04
Verzorging en opvoeding van kinderen	0:38	2:06***	0:06	0:21	0:52***	0:16
Persoonlijke verzorging	6:12	9:03***	4:41	5:01	4:45*	61:57
Eten en drinken	1:57	2:22***	0:40	1:48	1:24***	6:12
Overige verzorging (o.a. wassen)	2:20	3:00***	0:44	1:50	1:44*	0:33
Slapen en rusten	2:46	4:32***	2:24	4:06	4:21*	52:27
Recreatie	9:51	7:41***	5:12	6:39	3:37***	18:36
Verenigingen en sociale contacten	0:53	0:24***	0:06	0:04	0:03	0:14
Recreatie en uitgaan	3:22	3:46***	0:50	1:37	1:33	4:28
Vrijtijdsbesteding (thuis en buitenshuis)	4:26	2:56***	0:46	2:10	1:29***	1:47
Hobby's en spel	0:47	0:15***	0:02	0:04	0:02***	0:08
Tv- en video-kijken	3:12	3:08	0:34	4:40	2:26***	9:15
Verplaatsingen	6:29	4:42***	0:36	0:00	0:00	3:18
Totaal^b	42:47		22:05	14:08		88:58

* Verschillen tussen mannen en vrouwen zijn significant: *** $p \leq 0,001$; ** $p \leq 0,010$; * $p \leq 0,050$.

^a Subcategorieën tellen niet op tot de hoofdcategorieën, omdat de tijdsbesteding van beide partners op een ander detailniveau worden vergeleken. Op het detailniveau van de subcategorieën geldt 'klusjes' ≠ 'winkelen' terwijl op het detailniveau van de hoofdcategorie geldt 'klusjes als huishoudelijk werk' = 'winkelen als huishoudelijk werk'.

^b De sommatie van de totalen heeft betrekking op de hoofdcategorieën. Binnen een koppel besteden mannen en vrouwen evenveel tijd individueel (42:47) en parallel (14:08), maar omdat het hier de tijd betreft die beiden aan verschillende activiteiten besteden, is de verdeling in hoofdcategorieën tussen mannen en vrouwen niet gelijk en dus zijn deze voor mannen en vrouwen apart weergegeven. De totalen tellen op tot 168 uur, de totaal beschikbare tijd per week.

Bron: TBO9905.

Van de 168 uur die er beschikbaar zijn tijdens de week wordt per partner bijna 43 uur individueel ingevuld. Hierbij gaat het voornamelijk om betaalde arbeid (voor mannen) en huishoudelijk werk (voor vrouwen). Nog eens 22 uur besteden partners weliswaar op hetzelfde moment aan dezelfde activiteit, maar niet in fysieke aanwezigheid van elkaar (*i.e.* complementaire tijd). Het betreft hier vooral betaalde arbeid (6,5 uur) en vrije tijd (5 uur). Ruim 14 uur per week besteden partners aan verschillende activiteiten maar in fysieke aanwezigheid van elkaar. Opvallend is dat deze parallelle tijd bij mannen voor meer dan 6,5 uur uit recreatie bestaat (m.n. vrijetijdsbesteding binnen- en buitenshuis) terwijl ze voor vrouwen, onder andere, voor ruim 5,5 uur uit huishoudelijk werk bestaat. Tot slot zien we in tabel 3 dat maar liefst 89 uur per week (op basis van de hoofdcategorieën) door beide partners op hetzelfde moment wordt besteed aan dezelfde activiteit en in fysieke aanwezigheid van elkaar. We zien ook meteen dat ‘slapen en rusten’ met bijna 52,5 uur per week hier een groot aandeel in heeft. Toch besteden mannen en vrouwen gemiddeld ook 5 uur per week samen aan huishoudelijk werk, zijn ze samen bijna 3,5 uur onderweg en delen ze 18,5 uur van hun vrije tijd. Het feit dat het zowel actieve vrijetijdsbesteding (o.a. uitgaan) als passieve recreatie (o.a. tv-kijken) betreft, komt overeen met eerder onderzoek (bv. Hill 1988; Kalmijn & Bernasco 2001). Wel opvallend is dat partners gemiddeld ruim 9 uur per week samen voor de tv zitten, wat van tv-kijken een belangrijke gedeelde activiteit maakt (Kelly 1983).

Nemen we parallelle tijd en synchrone tijd samen als gedeelde tijd, dan brengen partners gemiddeld ruim 103 uur per week, of 61 % van hun tijd, samen door.

4.2. Gedeelde tijd tijdens de dag

Het gegeven dat bepaalde activiteiten zich meer lenen voor gedeelde tijd binnen het gezin, zoals eten, slapen, uitgaan en tv-kijken, terwijl andere activiteiten zich hier juist niet voor lenen, zoals betaalde arbeid en huishoudelijk werk, doet vermoeden dat de momenten waarop partners binnen een huishouden de meeste gedeelde tijd hebben, relatief vastligt (hypothese 1). Veel van deze activiteiten hebben hun vaste plaats in het dagelijks ritme, waardoor ze onze tijdsbesteding normeren (Zerubavel 1982) en we dus op veel momenten massaal dezelfde activiteit doen. Zo slapen we vrijwel allemaal 's nachts; werken we tussen 9u en 17u met een lunchbreak rond het middaguur (Glorieux *et al.* 2008a); en hebben we massaal vrije tijd tussen 19u en 22u (Glorieux *et al.* 2010). En doordat we allemaal in grote mate de normering van dit collectieve ritme volgen, bevestigen en versterken we steeds weer het vaste ritme van deze activiteiten (Durkheim 1965 [1912], 10-11; zie ook Van Tienoven *et al.* 2011).

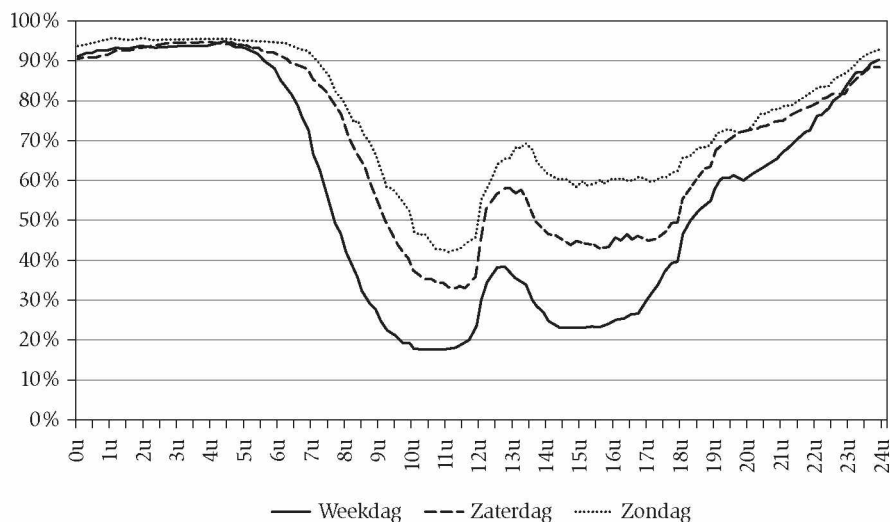
We zien hypothese 1 bevestigd in figuur 1. Voor de totale gedeelde tijd hebben we in figuur 1 per 10 minuten van de dag (van middernacht tot middernacht) het percentage van de koppels weergegeven dat samen tijd spendeert. Tussen

middernacht en 6u in de ochtend heeft tussen de 90 en 100% van de koppels gedeelde tijd en deze tijd is voor het grootste deel toe te wijzen aan slapen. Interessanter is dat op een weekdag tussen 9u en 12u en tussen 14u en 17u het percentage koppels dat gedeelde tijd heeft het laagst is. Dit heeft ongetwijfeld te maken met het feit dat de dag op dat moment wordt gedomineerd door betaalde arbeid; een activiteit waarvoor we op basis van tabel 3 geconcludeerd hebben dat deze zich niet goed leent om samen met de partner door te brengen. We zien ook dat op zaterdag en op zondag (zeker in de namiddag) voor dezelfde tijdspanne het percentage gedeelde tijd veel hoger ligt. Dit komt overeen met conclusies uit de onderzoeken van Davey en Paolucci (1980) en van Bryant en Wang (1990). De piek tussen 12u en 14u is een gevolg van de gezamenlijke lunch van partners (Mestdag & Glorieux 2009)

Vanaf 18u merken we ook een snel stijgende lijn van partners die hun tijd samen doorbrengen. De verschillen tussen wekdagen en weekenddagen vervagen 's avonds, wat er op duidt dat de avonden van week- en weekenddagen veel minder verschillen (en het dus vooral het dominante ritme van betaalde arbeid is dat wekdagen anders maakt dan weekenddagen). Het hoge en stijgende percentage koppels met gedeelde tijd na 18u heeft ongetwijfeld te maken met de avondmaaltijd die gezamenlijke genoten wordt, gevolgd door gedeelde vrijetijdsbesteding.

Al met al stellen we dus vast dat het niet alleen bepaalde activiteiten zijn die zich meer lenen voor gedeelde tijd dan andere activiteiten, maar, hiermee samenhangend, dat er ook bepaalde momenten van de dag zijn die gemakkelijker gedeelde tijd toelaten dan andere momenten.

Figuur 1. Percentage koppels met gedeelde tijd tijdens een weekdag, een zaterdag en een zondag; n = 4.043 koppels, leeftijd: 18 jaar en ouder.

Bron: TBO9905.

Tabel 4. Lineaire regressieanalyse van synchrone en parallelle tijd op een weekdag en op een weekenddag; n = 4.043 koppels, leeftijd: 18 jaar en ouder.

	Weekdag				Weekenddag			
	Synchrone tijd		Parallele tijd		Synchrone tijd		Parallele tijd	
	Bèta	Sig.	Bèta	Sig.	Bèta	Sig.	Bèta	Sig.
Socio-demografische kenmerken								
<i>Verdiensituatie</i>								
Eén vs. geenverdiener	-,336	***	-,197	***	-,044	*	-,028	
Twee vs. geenverdiener	-,494	***	-,361	***	-,042		-,075	**
<i>Gezinssituatie</i>								
Eén vs. geen kinderen	-,038	**	,036	*	-,059	***	,079	***
Twee vs. geen kinderen	-,051	***	,057	***	-,066	***	,093	***
Drie of meer vs. geen kinderen	-,058	***	,072	***	-,063	***	,101	***
<i>Drukke leeftijd</i>								
Beide partners in drukke leeftijd vs. beide partners niet in drukke leeftijd	-,006		,005		-,000		,002	
<i>Samenwoonrelatie</i>								
Gehuwd vs. samenwonend	-,031	**	,011		-,008		,037	*
<i>Homogaam</i>								
Opleidingshomogeniteit vs. geen opleidingshomogeniteit	-,004		,022		-,000		-,003	
<i>Opleidingsniveau partners</i>								
Man laag opgeleid vs. midden	,022		,055	**	-,043	*	,054	**
Man hoog opgeleid vs. midden	-,016		-,016		-,025		,023	
Vrouw laag opgeleid vs. midden	,007		,018		-,018		,014	
Vrouw hoog opgeleid vs. midden	-,024		,012		-,012		,030	
Tijdskenmerken^a								
Totale arbeidsduur koppel (in uren per week)	-,330	***	-,145	***	-,061	***	-,046	**
Totale offscheduled arbeidsduur koppel (in uren per week)	-,228	***	-,110	***	-,171	***	-,024	
Percentage huishoudelijk werk verricht door man (per week)	,056	***	-,083	***	,077	***	-,084	***
Adjusted R ²	,467		,141		,065		,026	

Significantieniveaus: *** $p \leq ,001$; ** $p \leq ,010$; * $p \leq ,050$.

^a Gestandaardiseerde residuen voor verdiensituatie.

Bron: TBO9905

4.3. Gedeelde tijd als afhankelijke variabele

Tabel 4 geeft de resultaten van de lineaire regressieanalyses apart voor de hoeveelheid synchrone en parallelle tijd en apart voor een gemiddelde weekdag en weekenddag. Alvorens we de analyses doen, willen we de gedeelde slaaptijd – toch goed voor de helft van de gedeelde tijd – zoveel mogelijk uitsluiten. Hiermee stellen we niet dat tegelijk of samen gaan slapen niet relevant is voor het bestuderen van de kwaliteit van een huwelijk of samenwoonrelatie. Echter, aangezien slapen een biologische behoefte is en vrijwel altijd 's nachts plaatsvindt (Melbin 1978) ligt het nogal voor de hand dat slapen voornamelijk synchroon gebeurt. Het lijkt ons daarom interessanter te kijken naar dat deel van de gedeelde tijd waarvoor dit minder voor de hand liggend is. Het is evenwel niet mogelijk de gedeelde slaaptijd simpelweg uit de analyse te laten (en eventueel als controle variabele op te nemen), omdat we hierdoor ongelijke noemers krijgen waardoor het percentage gedeelde tijd tussen koppels niet meer te vergelijken is.³

Daarom bakenen we de dag af aan de hand van het collectieve ritme van slaap. Hieruit blijkt namelijk dat we massaal op dezelfde momenten slapen waarmee we de grenzen van dag en nacht definiëren (Melbin 1978). Als begin van de dag nemen we het tijdstip waarop voor het eerst meer dan 50% van de Belgen uit bed is en als eind van de dag nemen we het tijdstip waarop voor het eerst meer dan 50% van de Belgen weer is gaan slapen (Glorieux *et al.* 2008c). Dit maakt dat de waaktijd van een gemiddelde weekdag loopt van 7u20 tot 23u en van een gemiddelde weekenddag van 8u30 tot 23u20.

Onder constanthouding van alle variabelen in het model besteden partners gemiddeld ruim 6,5 uur per weekdag en bijna 8 uur per weekend dag samen aan dezelfde activiteit op hetzelfde moment en nog eens 1,8 uur per weekdag en 1,5 uur per weekend dag in elkaars fysieke aanwezigheid maar niet aan dezelfde activiteit (cijfers niet in tabel).

Op basis van de hypothese van de arbeidsverantwoordelijkheden verwachten we geen effect van totale arbeidsduur en enkel een negatief effect van werk op afwijkende arbeidstijden.⁴ Dat laatste wordt bevestigd (tabel 4): des te meer arbeidsuren binnen een koppel niet overlappen, des te lager de synchrone en parallelle tijd, zowel tijdens de werkweek als tijdens het weekend. Voor de totale arbeidsduur geldt echter hetzelfde en daar zijn de effecten tijdens de werkweek zelfs groter dan voor werken op afwijkende tijden. Wel valt op dat beide effecten op synchrone tijd groter zijn dan op parallelle tijd. Bij een toename van arbeidstijd of werk op afwijkende arbeidstijden neemt de tijd voor 'samen doen' sneller af dan de tijd voor 'samen zijn'. Wat betreft het tweede deel van de hypothese bevestigen we dat tweeverdieners een veel lagere synchrone en parallelle tijd hebben dan eenverdieners en dan geenverdieners (de grootste effecten van het model).

Voor de hypothese van de gezinsverantwoordelijkheden bevestigen we dat kinderen en een egalitaire verdeling van het huishoudelijk werk een belangrijke rol spelen in de hoeveelheid gedeelde tijd die partners hebben. De manier waar-

op ligt wel genuanceerder dan verwacht. Des te meer kinderen in het gezin, des te minder tijd partners samen aan dezelfde activiteit besteden, maar des te meer tijd partners in aanwezigheid van elkaar aan verschillende activiteiten besteden. Het omgekeerde gaat op voor de mate waarin het huishoudelijk werk egalitair verdeeld is binnen het huishouden. Des te groter het aandeel van de man in het totale huishoudelijk werk (het univariate gemiddelde is 36%), des te minder tijd partners parallel besteden en des te meer tijd synchroon. We kunnen voorzichtig concluderen dat daar waar arbeidsverantwoordelijkheden tussen partners niet van dag tot dag onderhandelbaar zijn en dus leiden tot minder synchrone en parallelle tijd, gezinsverantwoordelijkheden dat juist wel zijn. In een druk gezin (*i.e.* een gezin met kinderen) zien we dat partners weliswaar meer tijd besteden aan verschillende activiteiten, maar toch in aanwezigheid van elkaar. In een huishouden waarin partners tot een meer egalitaire verdeling van het huishoudelijk werk komen, hebben partners juist meer tijd om samen aan dezelfde activiteit te besteden.

De derde hypothese die we toetsen is de hypothese van de kenmerken van samenwonenrelatie. De traditionele verwachting dat partners die gehuwd zijn meer gedeelde tijd hebben dan partners die enkel samenwonen kunnen we op basis van onze resultaten verwerpen. Sterker nog, tijdens de werkweek besteden gehuwden significant minder tijd samen aan dezelfde activiteit en tijdens het weekend significant meer tijd aan verschillende activiteiten in aanwezigheid van elkaar. Ook het verwachte positieve effect van opleidingshomogeniteit dienen we te verwerpen.

Wat betreft de controlevariabelen, zien we dat het niet uitmaakt of partners zich al dan niet in de drukke leeftijd bevinden (25-54 jaar) – wat mogelijk te verklaren is doordat reeds gecontroleerd wordt voor kinderen en arbeidstijd, de twee elementen die deze levensfase ‘druk’ maken – noch wat het opleidingsniveau van beide partners is. Tot slot merken we op dat hoewel de effecten van alle variabelen in dezelfde richting wijzen op week- en weekenddagen, de synchrone en parallelle tijd tijdens weekenddagen zich minder goed laat verklaren aan de hand van dezelfde verklarende variabelen (getuige de lagere R^2).

5. Conclusie

5.1. Gedeelde tijd: synchroon en parallel

Op basis van een systematische review van studies naar de tijd die partners samen doorbrengen concludeerden we ten eerste dat, idealiter, dergelijk onderzoek vertrekt vanuit een steekproef op gezinsniveau om zo rekening te houden met de wederzijdse invloed van partners op elkaars tijdsbesteding.

Ten tweede beargumenteerden we dat tijdsbesteding het best via dagboekjes wordt geregistreerd omdat hiermee herinneringsproblemen en over- en onder-

schattingen minimaal zijn en tevens de timing en context (locatie, aanwezigheid van anderen) worden genoteerd. Daarenboven leent dagboekonderzoek zich ertoe voor alle type activiteiten te zien of ze al dan niet samen of in aanwezigheid van elkaar worden gedaan (zoals enkel bij Kingston & Nock 1987).

Ten derde veronderstelden we dat de nadruk niet noodzakelijk hoeft te liggen op het doen van dezelfde activiteit, maar ook op het doen van activiteiten in elkaars fysieke aanwezigheid (Berger & Kellner 1964). De geciteerde onderzoeken ontbreekt het echter aan het meten van de tijd die wordt besteed aan verschillende activiteiten maar in aanwezigheid van elkaar. Op basis van temporele en ruimtelijke dimensies van tijdsallocatie (Hägerstrand 1975) definiëren we deze tijd als parallelle tijd, die bestaat naast synchrone tijd (*i.e.* het doen van dezelfde activiteit in elkaars aanwezigheid). De som van beiden is de gedeelde tijd. Uit de analyses blijkt dat partners gemiddeld 14 uur per week hun tijd parallel besteden. Een niet te onderschatten hoeveelheid. En nog opvallender, voor mannen bestaat deze tijd voor bijna de helft uit recreatieve tijd, terwijl ze voor vrouwen voor ruim 5,5 uur uit huishoudelijk werk bestaat. Met 89 uur synchrone tijd per week (die voor meer dan 50% uit slapen bestaat) komt de totale gedeelde tijd op 103 uur per week ofwel ruim 61% van de week.

Ten vierde stelden we vast dat veel van het voorgaande onderzoek de nadruk legt op gedeelde tijd in de vrije tijd (Hill 1988; Guldner & Swensen 1995; Kalmijn & Bernasco 2001; Poortman 2005) en deels is dat zeker gerechtvaardigd aangezien ruim 18,5 uur van de totale 89 uur per week die door partners synchroon wordt besteed, plaatsvindt in de vrije tijd. Toch, in navolging van Bryant en Wang (1990), mogen tijdbestedingen als 'eten en drinken' (ruim 6 uur per week) en 'huishoudelijk werk' (bijna 5 uur per week) niet uit het oog verloren worden als belangrijke gedeelde activiteiten.

Tot slot bevestigden we de temporele aspecten van gedeelde tijd (Davey & Paolucci 1980; Bryant & Wang 1990). De avond (vanaf 18u) is het moment van de dag dat de meeste koppels hun tijd samen doorbrengen zowel tijdens weekdagen als tijdens het weekend. Op zaterdag en nog meer op zondag is ook de middag (vanaf 13u) een veelvoorkomend moment waarop partners gedeelde tijd hebben. We schrijven dit resultaat toe aan het feit dat bepaalde activiteiten hun vaste plaats hebben tijdens de dag. Betaalde arbeid gebeurt overdag, terwijl vrije tijd zich vooral in de avond voordoet. Laatstgenoemde activiteit, zo bleek, leent zich meer om samen te besteden dan eerstgenoemde.

5.2. Druk: (over)werk, kinderen en het huishouden

Beperken we de gedeelde tijd enkel tot de synchrone en parallelle tijd die plaatsvindt tijdens de waaktijd (door de collectief gedeelde nacht uit te sluiten), dan bleken we in staat veel van de gevonden effecten van arbeids- en gezinsverantwoordelijkheden te kunnen repliceren. Afwijkende arbeidstijden (Crouter *et al.* 2001; Poortman 2005), verdiensituatie (Crouter *et al.* 2001; Poortman 2005), de

aanwezigheid van kinderen (Kalmijn & Bernasco 2001), en een egalitaire verdeling van huishoudelijk werk (Janssen *et al.* 1998) hebben alle een significant effect op zowel de hoeveelheid synchrone als parallelle tijd van partners. Onze analyses tonen aan dat ook de totale arbeidsduur een significant en relatief groot negatief effect heeft op de hoeveelheid synchrone en parallelle tijd. Daarmee spreken we bevindingen van Crouter *et al.* (2001) en Poortman (2005) tegen, maar bevestigen we de bevindingen van Kingston en Nock (1987). We merken hierbij op dat zij de enigen zijn die dagboekonderzoek (bij benadering) op dezelfde manier hebben gebruikt als wij, wat aantoont dat het gebruik van dagboekjes in tijdbestedingsonderzoek ten zeerste aan te raden is.

Voor het type samenwonenrelatie (Kingston & Nock 1987) alsook voor opleidingshomogeniteit binnen koppels (Kalmijn & Bernasco 2001) konden de effecten niet worden bevestigd.

Maar misschien wel de belangrijkste conclusie van deze bijdrage is dat, als vertrokken wordt vanuit de gedachte dat *face-to-face*-interactie tussen partners van belang is voor de kwaliteit van een huwelijk of samenwonenrelatie, deze ook als zodanig geoperationaliseerd dient te worden. We tonen in deze bijdrage aan dat enkel het bestuderen van de tijd die partners samen aan dezelfde activiteit besteden – waarbij we tevens opmerken dat het relevant is om alle activiteiten hiervoor in aanmerking te nemen en niet enkel vrije tijd – een te beperkt beeld oplevert van de tijd die partners samen delen (gedeelde tijd). Het is aangewezen te vertrekken vanuit de ruimtelijke dimensie van tijdsallocatie, dat is, zijn beide partners samen, en vervolgens de temporele dimensie in kaart te brengen, dat is, doen ze wel of niet dezelfde activiteit.

In gezinnen waar drukte de boventoon voert omdat (over)werk enerzijds en zorg voor kinderen en het huishouden anderzijds veel tijd opeisen, lijkt het erop dat het van dag tot dag onderhandelbare karakter van laatstgenoemde verantwoordelijkheden (in tegenstelling tot contractueel vastgelegde betaalde arbeid) maakt dat het doen van verschillende activiteiten maar toch in aanwezigheid van elkaar voor partners een strategie kan zijn om tot meer gedeelde tijd te komen.

NOTEN

1. Synchrone tijd: partners noteren a) beiden dezelfde locatie, b) beiden dat ze in fysieke aanwezigheid van elkaar zijn, en c) beiden dezelfde activiteit. Parallelle tijd: partners noteren a) beiden dezelfde locatie, b) beiden dat ze in fysieke aanwezigheid van elkaar zijn, c) beiden een verschillende activiteit en d) ten minste één partner noteert gesproken te hebben met de ander.
2. Laag = geen of lager onderwijs of lager secundair; midden = hoger secundair; hoog = hoger of universitair onderwijs.
3. Stel dat twee koppels 4 uur gedeelde tijd hebben, waarbij het ene koppel een waaktijd van 12 uur heeft (en dus 33% gedeelde tijd per dag) terwijl het andere koppel een

waaktijd van 18 uur heeft (en dus 22% gedeelde tijd per dag), dan zou dat tot de foute conclusie leiden dat meer slapen leidt tot een hoger percentage gedeelde tijd.

4. In het model gebruiken we de gestandaardiseerde residuen voor totale arbeidstijd en totale afwijkende arbeidstijd omwille van de hoge correlatie met verdiensituatie.

BIBLIOGRAFIE

- Berger, P. & H. Kellner (1964), Marriage and the Construction of Reality. An Exercise in the Microsociology of Knowledge, *Diogenes*, 12(46), 1-23.
- Bryant, W.K. & Y. Wang (1990), Time Together, Time Apart: an Analysis of Wives' Solitary Time and Shared Time with Spouses, *Lifestyles: Family and Economic Issues*, 11(1), 89-119.
- Crouter, A.C., M.F. Bumpus, M.R. Head & S.M. McHale (2001), Implications of Overwork and Overload for the Quality of Men's Family Relationships, *Journal of Marriage and Family*, 63, 404-416.
- Daly, K. (1997), *Families and Time*, Thousand Oaks: Sage.
- Darier, É. (1998), Time to be Lazy. Work, the Environment and Modern Subjectivities, *Time & Society*, 7(2), 193-208.
- Davey, A.J. & B. Paolucci (1980), Family Interaction: A Study of Shared Time and Activities, *Family Relations*, 29, 43-49.
- Durkheim, É. (1965 [1912]), *The Elementary Forms of the Religious Life*, New York: The Free Press.
- Elchardus, M. (1996), *De gemobiliseerde samenleving. Tussen de oude en een nieuwe ordening van tijd*, Brussel: Koning Boudewijnstichting.
- Elchardus, M. (2002), Op in rook?, pp. 7-30 in M. Elchardus & I. Glorieux (eds.), *De symbolische samenleving*, Tiel: Lannoo.
- Gager, C.T. & L. Sanchez (2003), Two as One? Couples' Perceptions of Time Spent Together, Marital Quality, and the Risk of Divorce, *Journal of Family Issues*, 24(1), 21-50.
- Gershuny, J. (2005), Busyness as the Badge of Honor for the New Superordinate Working Class, *Social Research*, 72(2), 287-314.
- Gleick, J. (1999), *Faster: The Acceleration of just about Everything*, Londen: Little, Brown and Company.
- Glorieux, I., I. Laurijssen, J. Minnen & T.P. Van Tienoven (2010), In Search of the Harried Leisure Class in Contemporary Society: Time-use Surveys and Patterns of Leisure Time Consumption, *Journal of Consumer Policy*, 33(2), 163-181.
- Glorieux, I., I. Mestdag & J. Minnen (2008a), The Coming of the 24-hour Economy? Changing Work Schedules in Belgium between 1966 and 1999, *Time & Society*, 17(1), 63-83.
- Glorieux, I., I. Mestdag & J. Minnen (2008b). Technisch verslag Time&Budget. Brussel: Onderzoeksgroep TOR, Vakgroep Sociologie, Vrije Universiteit Brussel.
- Glorieux, I., J. Minnen & T.P. Van Tienoven (2008c), *Het collectieve ritme van België. Evoluties in het levensritme van de Belgen op basis van tijdsbestedingsonderzoek uit*

- 1966, 1999 en 2005, Brussel: Vrije Universiteit Brussel, Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep TOR.
- Guldner, G.T. & C.H. Swensen (1995), Time Spent Together and Relationship Quality: Long-Distance Relationships as a Test Case, *Journal of Social and Personal Relationships*, 12(2), 313-320.
- Hägerstrand, T. (1975), Space, Time and Human Conditions, pp. 3-13 in A. Karlquist, L. Lundquist & F. Snickars (eds.), *Dynamic Allocation of Urban Space*, Farnborough: Saxon Houses.
- Hill, M.S. (1988), Marital Stability and Spouses' Shared Time. A Multidisciplinary Hypothesis, *Journal of Family Issues*, 9(4), 427-451.
- Hochschild, A.R. (1990), *The Second Shift. Working Parents and the Revolution at Home*, New York: Avon Books.
- Hochschild, A.R. (1997), *The Time Bind. When Work Becomes Home and Home Becomes Work*, New York: Metropolitan Books.
- Janssen, J., A.-R. Poortman, P. De Graaf & M. Kalmijn (1998), De instabiliteit van huwelijken en samenwoonrelaties in Nederland, *Mens en Maatschappij*, 73(1), 4-26.
- Kalmijn, M. & W. Bernasco (2001), Joint and Separated Lifestyles in Couple Relationships, *Journal of Marriage and Family*, 63(3), 639-654.
- Kelly, J.R. (1983), *Leisure Identities and Interactions*, London: Allan & Unwin.
- Kingston, P.W. & S.L. Nock (1987), Time Together among Dual-earner Couples, *American Sociological Review*, 52(3), 391-400.
- Koellet, S. (2005), *Standvastige verschillen. Een analyse van theoretisch benaderingen over de verdeling van het huishoudelijke werk van vrouwen en mannen op basis van tijdsbudgetonderzoek*, Doctoraal proefschrift, Brussel: Onderzoeksgroep TOR, Vakgroep Sociologie, Vrije Universiteit Brussel.
- Melbin, M. (1978), Night as Frontier, *American Sociological Review*, 43(1), 3-22.
- Mestdag, I. & I. Glorieux (2009), Change and Stability in Commensality Patterns: A Comparative Analysis of Belgian Time-Use Data from 1966, 1999 and 2004, *The Sociological Review*, 57(4), 703-726.
- Minnen, J. (in voortgang), *Tijdsbestedingsonderzoek in kaart gebracht. Een diagnose van de impact van diverse methoden van tijdsregistratie ondersteund door data-analyse. Proefschrift met oog op het behalen van de graad van doctor in de sociale wetenschappen*, Brussel: Onderzoeksgroep TOR, Vakgroep Sociologie, Vrije Universiteit Brussel.
- Nepal, K.P., D. Fukuda & T. Yai (2005), Microeconomic Models of Intra-Household Activity Time Allocation, *Journal of Eastern Society for Transportation Studies (EASTS)*, 6, 1637-1650.
- Poortman, A.-R. (2005), How Work Affects Divorce. The Mediating Role of Financial and Time Pressures, *Journal of Family Issues*, 26(2), 168-195.
- Robinson, J.P. & J. Godbey (1997), *Time for Life: The Surprising Ways Americans Use their Time*, Pennsylvania: Pennsylvania State University Press.
- Robinson, J., S. Martin, I. Glorieux & J. Minnen (2011), The Overestimated Workweek Revisited, *Monthly Labour Review*, June 2011, 43-53.

- Roxburgh, S. (2006), "I Wish We Had more Time to Spend Together...". The Distribution and Predictors of Perceived Family Time Pressure among Married Men and Women in the Paid Labor Force, *Journal of Family Issues*, 27(4), 529-553.
- Schor, J. (1991), *The Overworked American. The Unexpected Decline of Leisure*, New York: BasicBooks.
- Schwartz, L.K., D. Herz & H. Frazis (2002), Measuring Intrahousehold Allocation of Time: Response to Anne E. Winkler, *Monthly Labour Review*, 125(2), 53-59.
- Sullivan, O. (2000), The Division of Domestic Labour: Twenty Years of Change?, *Sociology*, 34(3), 437-456.
- Sullivan, O. (2007), Cultural Voraciousness - A New Measure of the Pace of Leisure in a Context of 'harriedness', *electronic International Journal of Time Use Research*, 4(1), 30-46.
- Van Tienoven, T.P., I. Glorieux, I. Laurijssen & J. Minnen (2011), The Social Structure of Time: Optimal Matching for Time-use data, pp. 141-157 in J.A. Carrasco, S. Jara-Díaz & M. Munizaga (eds.), *Time Use Observatory*, Santiago de Chile: Impreso en Gráfica.
- Van Wissen, L.J. (1991), A Model of Household Interactions in Activity Patterns, Working Paper No. 15, Berkeley, University of California Transportation Center.
- Zerubavel, E. (1982), *Hidden Rhythms*, Chicago: The University of Chicago Press.